

ISLOMIY MOLIYA

Toshkent Davlat Iqtisodiyot universiteti talabasi

G'ulomov Rasulbek Jasurbek o'g'li

Ilmiy Rahbar: Bo'ribek Akramov

Annotatsiya: *Islomiy moliya tizimi o'zining axloqiy va ijtimoiy mas'uliyatga asoslangan tamoyillari bilan an'anaviy moliyadan ajralib turadi. Ushbu tizim ribo (sudxo'rlik), g'arar (noaniqlik) va maysir (qimor) kabi taqiqlangan amaliyotlardan xoli bo'lib, aktivlarga asoslangan va riskni taqsimlashga urg'u beradi. So'nggi yillarda islomiy moliya global miqyosda sezilarli darajada o'sishga erishdi, bu esa uning barqaror va adolatli iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shish salohiyatini ko'rsatmoqda. Mazkur maqola islomiy moliyaning asosiy tamoyillarini, uning zamonaviy iqtisodiyotdagi o'rnini va kelajakdagi istiqbollarini tahlil qiladi.*

Kalit so'zlar: *Islomiy moliya, Shariat, Halol investitsiyalar, Takaful, Sukuk, Ribo, Iqtisodiy adolat*

Kirish

Islomiy moliya, shariat tamoyillariga asoslangan moliyaviy tizim sifatida, so'nggi yillarda global miqyosda sezilarli o'sishni namoyish etmoqda. Uning yillik daromadi 15-20% ga oshib, aktivlari 20% ga ko'paymoqda [1]. Hozirda 75 dan ortiq mamlakatda faoliyat yuritayotgan ushbu soha, nafaqat musulmon aholisi ko'p bo'lgan davlatlarda, balki g'ayrimusulmon mamlakatlarda ham kengayib bormoqda [2]. Bu o'sish an'anaviy moliyaviy tizimlarga muqobil, axloqiy yechimlarni taklif etishi bilan bog'liq. Islomiy moliyaning asosiy maqsadi adolat, tenglik va real iqtisodiyotga asoslangan rivojlanishni ta'minlashdan iborat.

O'zbekiston kabi aholisining 90% dan ortig'i musulmon bo'lgan mamlakatlarda islomiy moliyaga bo'lgan talab ayniqsa yuqori [1], [2]. Aholining 15-20% i e'tiqod sababli an'anaviy kreditlashdan qochishi, ushbu segmentni islomiy moliya orqali qamrab olish imkoniyatini yaratadi [1]. O'zbekiston 2004 yildan buyon Islom Taraqqiyot

Banki a'zosi sifatida islomiy moliyalashtirish tashabbuslarini boshlagan [1]. Prezident Shavkat Mirziyoyev islomiy bank vositalari, kapital bozorlari va nobank muassasalarini real iqtisodiyot uchun muhim deb ta'kidlagan [1]. Islomiy moliyani joriy etish moliyalashtirishni, ayniqsa kichik va o'rta biznes uchun kengaytirish, ishlab chiqarishni rag'batlantirish, ijtimoiy adolatni mustahkamlash va moliyaviy inklyuzivlikni oshirishga xizmat qiladi [1]. IsDB guruhi O'zbekistonda 15 ta tijorat banki va 2 ta lizing kompaniyasi bilan hamkorlikda 285 million dollar miqdorida moliyalashtirish liniyalari taqdim etgan [2]. Bu sa'y-harakatlar jamg'armalarni jalb qilish, "yashirin iqtisodiyot"ni qisqartirish hamda tadbirkorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi [2].

Ushbu maqola islomiy moliyaning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur tahlil qilishni maqsad qilgan. Dastlab, islomiy moliyaning asosiy tamoyillari va falsafiy asoslari ko'rib chiqiladi. So'ngra, islomiy moliya mahsulotlari va vositalarining turlari hamda ularning amaliyot mexanizmlari batafsil o'rganiladi. Shariatga muvofiqlik va nazorat mexanizmlari, shariat kengashlari va huquqiy jihatlar alohida tahlil qilinadi. Maqolaning markaziy qismi O'zbekistonda islomiy moliyaning rivojlanish istiqbollari, mavjud muammolari va qonunchilik bazasini o'rganishga bag'ishlanadi. Yakunda, islomiy moliyaning ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri, global tendensiyalar umumlashtirilib, asosiy topilmalar va kelajakdagi tadqiqot yo'nalishlari xulosa qilinadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Islomiy moliya sohasidagi akademik adabiyotlar uning nazariy asoslari, amaliyot mexanizmlari, global rivojlanish tendensiyalari va turli mintaqalardagi o'ziga xos muammolarini chuqur tahlil qiladi. So'nggi yillarda ushbu sohaning jadal o'sishi, ayniqsa 2020-yildan keyingi davrda, tadqiqotchilarning e'tiborini yanada kuchaytirdi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, islomiy moliya nafaqat moliyaviy tizim sifatida, balki ijtimoiy-iqtisodiy adolat va barqaror rivojlanishni ta'minlovchi falsafiy yondashuv sifatida ham keng muhokama qilinmoqda.

Islomiy moliyaning asosiy tamoyillari va falsafiy asoslari akademik doiralarda keng o'rganilgan. Tadqiqotchilar ribo (foiz), g'arar (noaniqlik) va maysir

(qimor) kabi taqiqlarni islomiy moliyaning o'ziga xos xususiyatlari sifatida ko'rsatadilar. Bu tamoyillar moliyaviy operatsiyalarda adolat, shaffoflik va real iqtisodiyotga bog'liqlikni ta'minlashga qaratilgan. Masalan, islomiy moliyada riskni taqsimlash (risk-sharing) tamoyili markaziy o'rin tutadi, bu esa an'anaviy moliyaning foizga asoslangan, riskni bir tomonlama yuklovchi modelidan farq qiladi. Olimlar ushbu tamoyillarning iqtisodiy samaradorligi va barqarorlikka ta'siri borasida turli xil qarashlarni ilgari suradilar. Ba'zilar islomiy moliyaning riskni taqsimlashga asoslanganligi moliyaviy inqirozlarga nisbatan chidamliligini oshirishini ta'kidlasa, boshqalar amaliyotda ushbu tamoyillarning to'liq qo'llanilishi bilan bog'liq qiyinchiliklarga e'tibor qaratadilar. Adabiyotlar, shuningdek, islomiy moliyaning maqsad ash-sharia (shariat maqsadlari) bilan chambarchas bog'liqligini, ya'ni uning inson farovonligi, adolat va ijtimoiy tenglikni ta'minlashga qaratilganligini ta'kidlaydi. Bu jihatlar islomiy moliyani oddiy moliyaviy vositalar to'plamidan ko'ra kengroq, axloqiy-falsafiy tizim sifatida ko'rsatadi.

Islomiy moliya mahsulotlari va vositalari ham akademik adabiyotlarda batafsil tahlil qilingan. Murabaha (xarajat-plyus savdo), ijara (lizing), musharaka (sherikchilik), mudoraba (foyda-zarar sherikchiligi) va sukuk (islomiy obligatsiyalar) kabi mahsulotlar ularning tuzilishi, amaliyot mexanizmlari va bozorlardagi qo'llanilishi nuqtai nazaridan o'rganiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, murabaha va ijara kabi kamroq riskli, savdoga asoslangan mahsulotlar islomiy moliya bozorida ustunlik qiladi. Bu esa ba'zi olimlar tomonidan islomiy moliyaning riskni taqsimlash tamoyilidan uzoqlashib, an'anaviy moliyaga o'xshashlik tomon siljishi sifatida tanqid qilinadi. Boshqa tomondan, musharaka va mudoraba kabi haqiqiy sherikchilikka asoslangan mahsulotlar real iqtisodiyotni rivojlantirish va tadbirkorlikni rag'batlantirish salohiyatiga ega ekanligi e'tirof etiladi, ammo ularning murakkabligi va yuqori risk darajasi tufayli amaliyotda kamroq qo'llanilishi qayd etiladi. Sukuk bozorining rivojlanishi esa islomiy moliyaning kapital bozorlariga integratsiyalashuvida muhim rol o'ynaydi va davlatlar hamda korxonalar uchun shariatga muvofiq moliyalashtirish manbasini taqdim etadi.

Adabiyotlar sukukning turli turlari, ularning huquqiy tuzilishi va xalqaro bozorlardagi samaradorligini tahlil qiladi.

Shariatga muvofiqlik va nazorat mexanizmlari islomiy moliya sohasidagi eng muhim va murakkab masalalardan biridir. Shariat kengashlari (Sharia boards) islomiy moliyaviy institutlarning barcha operatsiyalari va mahsulotlarining shariat tamoyillariga mos kelishini ta'minlovchi asosiy organlar hisoblanadi. Adabiyotlar shariat kengashlarining tarkibi, mustaqilligi, qaror qabul qilish jarayonlari va ularning moliyaviy institutlarning faoliyatiga ta'siri borasida keng muhokamalarni o'z ichiga oladi. Ba'zi tadqiqotchilar shariat kengashlarining standartlashtirilmagan amaliyotlari va turli mamlakatlardagi huquqiy tizimlarning xilma-xilligi global miqyosda islomiy moliyaning rivojlanishiga to'sqinlik qilishi mumkinligini ta'kidlaydilar. Boshqalar esa, shariat kengashlarining mavjudligi islomiy moliyaga bo'lgan ishonchni oshirishda va uning o'ziga xosligini saqlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydilar. Regulyatorlar va markaziy banklarning islomiy moliyani tartibga solishdagi roli, shariatga muvofiqlikni tekshirish uchun xalqaro standartlarni ishlab chiqish zarurati ham adabiyotlarda keng yoritilgan. Islomiy Moliyaviy Xizmatlar Kengashi (IFSB) va Islomiy Buxgalteriya va

Auditorlik Tashkiloti (AAOIFI) kabi tashkilotlarning standartlari global miqyosda shariatga muvofiqlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Islomiy moliyaning ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri va global tendensiyalar ham tadqiqotchilarning diqqat markazida turadi. Adabiyotlar islomiy moliyaning moliyaviy inklyuzivlikni oshirish, qashshoqlikni kamaytirish, kichik va o'rta biznesni (KO'B) moliyalashtirish hamda barqaror rivojlanish maqsadlariga (SDG) erishishdagi salohiyatini o'rganadi. Xususan, zakat, vaqf va qarz al-hasan (foizsiz qarz) kabi ijtimoiy moliyalashtirish vositalari ijtimoiy adolatni mustahkamlash va jamiyatning zaif qatlamlarini qo'llab-quvvatlashdagi ahamiyati nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Global miqyosda islomiy moliyaning aktivlari va daromadlarining barqaror o'sishi [1], [2] uning an'anaviy moliyaga muqobil sifatida tobora ko'proq qabul qilinayotganini ko'rsatadi. Bu o'sish nafaqat musulmon aholisi ko'p bo'lgan mamlakatlarda, balki Buyuk Britaniya, Lyuksemburg va Gonkong kabi

g'ayrimusulmon mamlakatlarda ham kuzatilmoqda [2], bu esa islomiy moliyaning universal jozibadorligini aks ettiradi. Tadqiqotlar ushbu global tendensiyalarni tahlil qilib, ularning sabablari, xususan, axloqiy investitsiyalarga bo'lgan talabning ortishi va moliyaviy tizimda diversifikatsiya zaruriyati bilan bog'liqligini ko'rsatadi.

O'zbekistonda islomiy moliyaning rivojlanish istiqbollari, muammolari va qonunchilik bazasi so'nggi yillarda mahalliy va xalqaro tadqiqotchilarning alohida e'tiborini tortmoqda. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki,

O'zbekiston kabi aholisining katta qismi musulmon bo'lgan mamlakatlarda islomiy moliyaga bo'lgan talab yuqori [1], [2]. Aholining ma'lum bir qismi e'tiqod sababli an'anaviy kreditlashdan qochishi [1], islomiy moliyaviy xizmatlarga bo'lgan bozor ehtiyojini yaqqol ko'rsatadi. O'zbekistonning Islom Taraqqiyot Banki

(IsDB) a'zosi sifatidagi faoliyati 2004-yildan boshlangan [1] va bu hamkorlik doirasida moliyalashtirish liniyalari taqdim etilgan [2]. Prezident Shavkat Mirziyoyevning islomiy bank vositalari, kapital bozorlari va nobank muassasalarini real iqtisodiyot uchun muhim deb ta'kidlashi [1], mamlakat rahbariyatining ushbu sohaga bo'lgan strategik yondashuvini aks ettiradi.

Biroq, O'zbekistonda islomiy moliyani joriy etish va rivojlantirish bilan bog'liq bir qator muammolar mavjudligi ham adabiyotlarda qayd etilgan. Eng muhim to'siqlardan biri bu tegishli qonunchilik bazasining yetishmasligidir. An'anaviy moliyaviy qonunlar islomiy moliyaning o'ziga xos tamoyillari va mahsulotlariga mos kelmaydi, bu esa shariatga muvofiq operatsiyalarni amalga oshirishda huquqiy noaniqliklarni keltirib chiqaradi. Prezident Mirziyoyevning raqobatni kuchaytirish va ushbu xizmatlarni joriy etish uchun huquqiy asos yaratishga chaqirishi [1] bu muammoning dolzarbligini tasdiqlaydi. Adabiyotlar, shuningdek, islomiy moliya bo'yicha mutaxassislarning yetishmasligi, aholining va moliyaviy institutlar xodimlarining islomiy moliya haqida xabardorligining pastligi kabi kadrlar va ta'lim muammolarini ham ta'kidlaydi. Moliyaviy infratuzilmaning islomiy moliyaga moslashtirilmaganligi, masalan, shariatga muvofiq sug'urta (takaful) va kapital bozorlari (sukuk) uchun platformalarning yo'qligi ham rivojlanishga to'sqinlik qiladi.

Shunga qaramay, O'zbekistonda islomiy moliyaning rivojlanishi uchun katta istiqbollar mavjud. Islomiy moliyani joriy etish KO'B uchun moliyalashtirishni kengaytirish, ishlab chiqarishni rag'batlantirish, ijtimoiy adolatni mustahkamlash va moliyaviy inklyuzivlikni oshirishga xizmat qiladi [1]. IsDB guruhi tomonidan

O'zbekistondagi tijorat banklari va lizing kompaniyalariga ajratilgan moliyalashtirish liniyalari [2] mamlakatda islomiy moliyaviy xizmatlarga bo'lgan amaliy qadamlarni ko'rsatadi. Bu sa'y-harakatlar jamg'armalarni jalb qilish, "yashirin iqtisodiyot"ni qisqartirish hamda tadbirkorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi [2].

Adabiyotlar

O'zbekistonning islomiy moliyani joriy etish bo'yicha yo'l xaritasini ishlab chiqish zarurligini ta'kidlaydi, bu yo'l xaritasi qonunchilikni takomillashtirish, infratuzilmani rivojlantirish, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish va investorlarni jalb qilishni o'z ichiga olishi kerak [1].

Xulosa qilib aytganda, mavjud adabiyotlar islomiy moliyaning nazariy asoslari, mahsulotlari, shariat nazorati va global ta'siri bo'yicha boy ma'lumotlarni taqdim etadi. Biroq, O'zbekiston kabi o'tish davridagi iqtisodiyotlarda islomiy moliyaning o'ziga xos rivojlanish modellari, huquqiy va institutsional muammolarini chuqur o'rganishga qaratilgan tadqiqotlar hali ham cheklangan. Ushbu maqola mavjud adabiyotlardagi bo'shliqlarni to'ldirishga intiladi, O'zbekiston kontekstida islomiy moliyaning rivojlanish istiqbollari va amaliy muammolarini kompleks tahlil qilish orqali sohaga yangi ilmiy hissa qo'shishni maqsad qiladi. Ayniqsa, mahalliy sharoitlarga mos keladigan qonunchilik va tartibga solish mexanizmlarini ishlab chiqish bo'yicha tavsiyalar berish, shuningdek, islomiy moliyaning ijtimoiy-iqtisodiy ta'sirini O'zbekiston misolida baholash mavjud adabiyotlarni boyitadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqola islomiy moliyaning nazariy asoslari, amaliyot mexanizmlari va O'zbekiston kontekstidagi rivojlanish istiqbollarini kompleks tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, sifatli tadqiqot metodologiyasiga asoslanadi.

Tadqiqot dizayni deskriptiv (tavsifiy), analitik va sintetik yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Maqolaning asosiy maqsadi mavjud adabiyotlarni chuqur tahlil qilish,

O'zbekistonda islomiy moliyani joriy etish va rivojlantirish bilan bog'liq muammolar va imkoniyatlarni aniqlash, shuningdek, kelajakdagi siyosat va amaliyot uchun asosli tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Bu yondashuv islomiy moliyaning murakkab va ko'p qirrali tabiatini, uning huquqiy, iqtisodiy va ijtimoiy jihatlarini bir butunlikda o'rganishga imkon beradi.

Ma'lumotlar yig'ish jarayoni asosan ikkilamchi manbalarga tayanadi. Bu manbalar islomiy moliyaning global va mintaqaviy rivojlanishini, shuningdek, O'zbekistonning o'ziga xos sharoitlarini aks ettiruvchi keng qamrovli ma'lumotlarni taqdim etadi. Tanlangan manbalarning ishonchliligi va dolzarbligiga alohida e'tibor qaratiladi.

Ma'lumotlar quyidagi asosiy toifalardan yig'iladi:

Akademik adabiyotlar: Islomiy moliya, islomiy bankchilik, shariatga muvofiq moliyalashtirish, sukuk, takaful, vaqf, zakat, qarz al-hasan kabi mahsulotlar va O'zbekistonda islomiy moliya mavzulariga oid ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar, monografiyalar va konferensiya materiallari. Ma'lumotlar bazalari, jumladan, Scopus, Web of

Science, Google Scholar, JSTOR va SSRN orqali tizimli qidiruvlar amalga oshiriladi. Qidiruv kalit so'zlari o'zbek, rus va ingliz tillarida ("Islomiy moliya", "Islamic finance", "Исламские финансы", "O'zbekiston",

"Uzbekistan", "Узбекистан", "Shariat bankchilik", "Sharia banking", "Sukuk", "Takaful", "Islomiy iqtisodiyot",

"Islamic economy", "Moliyaviy inklyuzivlik", "Financial inclusion" va boshqalar) qo'llaniladi. Ayniqsa, 2020- yildan keyin nashr etilgan eng so'nggi tadqiqotlarga ustuvor ahamiyat beriladi, chunki bu davr islomiy moliyaning global o'sishi va O'zbekistonda unga bo'lgan qiziqishning ortishi bilan tavsiflanadi [1], [2]. Bu manbalardan islomiy moliyaning falsafiy asoslari, asosiy tamoyillari (ribo, g'arar, maysir taqiqlari, riskni taqsimlash), mahsulot turlari, shariatga muvofiqlik standartlari va global bozor tendensiyalari haqidagi nazariy va empirik ma'lumotlar olinadi.

Xalqaro tashkilotlar hisobotlari va nashrlari: Islom Taraqqiyot Banki (IsDB), Islomiy Moliyaviy Xizmatlar Kengashi (IFSB), Islomiy Buxgalteriya va Auditorlik Tashkiloti (AAOIFI), Jahon Banki, Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (XVF), BMT Taraqqiyot Dasturi (UNDP) kabi nufuzli xalqaro moliyaviy institutlarning hisobotlari, siyosat hujjatlari, statistik ma'lumotnomalari va tavsiyalari. Bu manbalar islomiy moliyaning global tendensiyalari, standartlari, tartibga solish mexanizmlari, barqaror rivojlanish maqsadlariga (SDG) qo'shgan hissasi va turli mamlakatlardagi amaliyot strategiyalari haqida muhim ma'lumotlarni taqdim etadi. Xususan,

IsDB guruhi tomonidan O'zbekistonda amalga oshirilgan loyihalar va ajratilgan moliyalashtirish liniyalari haqidagi ma'lumotlar [2] O'zbekiston kontekstini tushunishda muhim ahamiyatga ega.

Milliy qonunchilik va siyosat hujjatlari: O'zbekiston Respublikasining islomiy moliyaga oid mavjud yoki ishlab chiqilayotgan qonunlari, Prezident farmonlari va qarorlari, Vazirlar Mahkamasi qarorlari, Markaziy bank va boshqa tegishli davlat organlarining me'yoriy-huquqiy hujjatlari. Shuningdek, O'zbekistonning islomiy moliyani rivojlantirish bo'yicha strategik hujjatlari va yo'l xaritalari (agar mavjud bo'lsa) ham tahlil qilinadi. Prezident

Shavkat Mirziyoyevning islomiy bank vositalari va kapital bozorlarini joriy etish zarurligi haqidagi bayonotlari [1] hamda IsDB guruhi tomonidan O'zbekistonga ajratilgan moliyalashtirish liniyalari haqidagi ma'lumotlar [2] kabi rasmiy manbalar alohida e'tiborga olinadi. Bu manbalar O'zbekistonda islomiy moliyaning huquqiyinstitutsional asoslarini, mavjud to'siqlarni va kelajakdagi rivojlanish yo'nalishlarini aniqlashda asos bo'ladi.

Ommaviy axborot vositalari va ekspert xulosalari: Nufuzli iqtisodiy nashrlar, moliyaviy yangiliklar portallari va soha ekspertlarining tahliliy maqolalari, intervyulari hamda sharhlari ham tadqiqot uchun qo'shimcha kontekstual ma'lumotlar beradi. Bu manbalar islomiy moliyaning jamoatchilik tomonidan qabul qilinishi, bozor ishtirokchilarining fikrlari va amaliy muammolar haqida tushuncha beradi.

Yig'ilgan ma'lumotlar kompleks va ko'p qirrali tahlil usullari yordamida qayta ishlanadi. Bu usullar islomiy moliyaning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur o'rganish, O'zbekiston kontekstidagi o'ziga xosliklarni aniqlash va asosli xulosalar chiqarishga qaratilgan:

Kontent tahlili (Content Analysis): Bu usul islomiy moliyaning asosiy tamoyillari, mahsulotlari, shariatga muvofiqlik mexanizmlari va O'zbekistondagi mavjud vaziyatga oid adabiyotlardagi asosiy mavzular, takrorlanuvchi g'oyalar, bahsli masalalar va asosiy argumentlarni aniqlash uchun qo'llaniladi. Matnli ma'lumotlar tizimli ravishda kodlanadi va kategoriyalarga ajratiladi, bu esa mavzular bo'yicha chuqur tushuncha hosil qilishga yordam beradi. Masalan, islomiy moliyaning riskni taqsimlash tamoyili, murabaha va musharaka kabi mahsulotlarning amaliyotdagi ustunligi yoki shariat kengashlarining mustaqilligi kabi masalalar content tahlili orqali o'rganiladi. O'zbekiston kontekstida esa, qonunchilikdagi bo'shliqlar, kadrlar muammosi va aholining islomiy moliyaga bo'lgan talabi kabi mavzularning adabiyotlarda qanchalik yoritilganligi tahlil qilinadi.

Qiyosiy tahlil (Comparative Analysis): Islomiy moliyaning global rivojlanish tendensiyalari O'zbekistonning o'ziga xos sharoitlari bilan qiyoslanadi. Bu, xususan, turli mamlakatlardagi islomiy moliya qonunchiligi, tartibga solish mexanizmlari va bozor amaliyotlari o'rtasidagi farqlar va o'xshashliklarni aniqlashga yordam beradi. O'zbekistonning boshqa musulmon davlatlari (masalan, Malayziya, Indoneziya, BAA) yoki islomiy moliyani joriy etgan g'ayrimusulmon mamlakatlar (masalan, Buyuk Britaniya, Lyuksemburg) tajribasi bilan qiyosiy tahlil qilish orqali O'zbekiston uchun eng maqbul modellarni aniqlashga harakat qilinadi. Bu tahlil

O'zbekistonda islomiy moliyani joriy etishda duch kelinadigan huquqiy, institutsional va kadrlar bilan bog'liq muammolarni global kontekstda baholash imkonini beradi, shuningdek, muvaffaqiyatli amaliyotlardan saboq olishga yordam beradi. Masalan, Malayziyaning islomiy moliyani tartibga solishdagi kompleks yondashuvi

O'zbekiston uchun qonunchilik bazasini shakllantirishda namuna bo'lishi mumkin. Sintetik tahlil (Synthetical Analysis): Turli manbalardan olingan ma'lumotlar va topilmalar birlashtirilib, islomiy moliyaning O'zbekistondagi rivojlanishiga oid yaxlit va izchil tushuncha shakllantiriladi. Bu tahlil islomiy moliyaning nazariy asoslari, amaliyot mexanizmlari, shariat nazorati, ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri va O'zbekiston kontekstidagi o'ziga xos muammolarini bir-biri bilan bog'lashga qaratilgan. Sintetik yondashuv orqali mavjud adabiyotlardagi bo'shliqlar aniqlanadi va ularni to'ldirishga qaratilgan yangi ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi. Masalan, O'zbekistonda islomiy moliyaning moliyaviy inklyuzivlikka, KO'Bni moliyalashtirishga va "yashirin iqtisodiyot"ni qisqartirishga ta'siri haqidagi turli ma'lumotlar sintez qilinadi [1], [2]. Bu tahlil islomiy moliyaning O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga qanday hissa qo'shishi mumkinligini aniq ko'rsatishga yordam beradi. Tanqidiy tahlil (Critical Analysis): Mavjud adabiyotlar va siyosat hujjatlari tanqidiy nuqtai nazardan baholanadi.

Bu, xususan, islomiy moliyaning amaliyotdagi ba'zi cheklovlari, nazariy tamoyillar va amaliyot o'rtasidagi tafovutlar, shariat kengashlarining faoliyatidagi muammolar va O'zbekistondagi qonunchilik bazasining yetishmasligi kabi masalalarni chuqur o'rganishni o'z ichiga oladi. Tanqidiy tahlil maqolaning ilmiy qimmatini oshiradi va yanada asosli xulosalar chiqarishga yordam beradi. Masalan, islomiy moliyaning riskni taqsimlash tamoyiliga qaramay, amaliyotda murabaha kabi savdoga asoslangan mahsulotlarning ustunligi kabi tanqidiy nuqtalar chuqur tahlil qilinadi. O'zbekistonda islomiy moliyani joriy etishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan "shariat arbitraji" yoki "shariatga muvofiq oyni yuvish" kabi xavflar ham tanqidiy ko'rib chiqiladi.

Ushbu tadqiqot islomiy moliyaning keng qamrovli tahlilini taqdim etadi, uning nazariy asoslaridan tortib,

O'zbekistondagi amaliyot istiqbollari gacha bo'lgan jihatlarni qamrab oladi. Maqola islomiy moliyaning asosiy tamoyillari, mahsulotlari, shariatga muvofiqlik mexanizmlari, ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri va global tendensiyalarini o'rganadi. O'zbekiston kontekstida esa, islomiy moliyaning rivojlanish istiqbollari, mavjud

huquqiy va institutsional muammolar, shuningdek, moliyaviy inklyuzivlik va iqtisodiy rivojlanishga ta'siri alohida diqqat markazida bo'ladi.

Ikkilamchi ma'lumotlarga bog'liqlik: Tadqiqot asosan mavjud adabiyotlar, hisobotlar va rasmiy hujjatlarga tayanadi. Bu esa, ba'zi hollarda, ma'lumotlarning yangiligi yoki chuqurligi bo'yicha cheklovlar yaratishi mumkin. O'zbekistonda islomiy moliya sohasidagi birlamchi ma'lumotlar (masalan, so'rovlar, intervyular) cheklanganligi sababli, bu cheklovni bartaraf etish imkoniyati mavjud emas. Ushbu cheklov, ayniqsa, aholining islomiy moliyaga bo'lgan aniq talabini, uning sabablarini va moliyaviy xizmatlarga bo'lgan ehtiyojlarini chuqur miqdoriy baholash imkoniyatini cheklaydi.

O'zbekistondagi ma'lumotlarning cheklanganligi: O'zbekistonda islomiy moliya sohasi nisbatan yangi bo'lganligi sababli, mahalliy kontekstga oid chuqur akademik tadqiqotlar va statistik ma'lumotlar hali yetarli emas. Bu esa O'zbekistondagi islomiy moliyaning aniq ta'sirini miqdoriy jihatdan baholashni qiyinlashtiradi.

Masalan, islomiy moliyaning KO'Bni moliyalashtirishga yoki "yashirin iqtisodiyot"ni qisqartirishga ta'siri haqidagi aniq raqamlar va empirik dalillar cheklangan bo'lishi mumkin. Bu cheklov kelajakdagi tadqiqotlar uchun muhim yo'nalishlarni belgilab beradi.

Qonunchilik bazasining dinamikligi: O'zbekistonda islomiy moliyaga oid qonunchilik bazasi hali shakllanish jarayonida bo'lib, tez o'zgarishi mumkin. Bu esa tadqiqot natijalarining ma'lum vaqt o'tgach dolzarbligini yo'qotish xavfini tug'diradi. Tadqiqot nashr etilgan paytdagi mavjud qonunchilik holatini aks ettiradi, ammo kelajakdagi o'zgarishlar uning amaliy tavsiyalariga ta'sir qilishi mumkin.

Shariat talqinlarining xilma-xilligi: Islomiy moliyada shariat talqinlari turli mamlakatlar va maktablar o'rtasida farq qilishi mumkin. Ushbu tadqiqotda asosan umumiy qabul qilingan standartlar (masalan, AAOIFI, IFSB) va yondashuvlar ko'rib chiqiladi, ammo barcha talqinlarning chuqur tahlili maqola doirasidan tashqarida qoladi. Bu cheklov, ayniqsa, O'zbekistonda shariat kengashlari shakllanganda turli

fiqhiy maktablar o'rtasidagi kelishmovchiliklar yuzaga kelishi mumkinligini anglatadi.

Tadqiqotning ilmiy asosliliigi ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilishda tizimli va shaffof yondashuvni qo'llash orqali ta'minlanadi. Barcha manbalar aniq ko'rsatiladi va ularga havolalar beriladi. Tadqiqot jarayonida xolislik va obyektivlik tamoyillariga rioya qilinadi. Mavjud adabiyotlar va ma'lumotlar tanqidiy nuqtai nazardan baholanadi, muallifning shaxsiy qarashlari ilmiy dalillar bilan asoslanmagan holda ilgari surilmaydi. Tadqiqot natijalari islomiy moliya sohasidagi bilimlar bazasini kengaytirishga va O'zbekistonda ushbu sohani rivojlantirish bo'yicha amaliy siyosat tavsiyalarini ishlab chiqishga xizmat qiladi. Ushbu metodologiya islomiy moliyaning murakkabligini va O'zbekistonning o'ziga xos sharoitlarini hisobga olgan holda, mavzuni har tomonlama o'rganishga imkon beradi. U nazariy tushunchalarni amaliy muammolar bilan bog'lashga va

O'zbekiston uchun islomiy moliyaning kelajakdagi yo'nalishlari bo'yicha asosli xulosalar chiqarishga yordam beradi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot islomiy moliyaning global miqyosdagi jadal o'sishini va uning O'zbekiston uchun strategic ahamiyatini ko'rsatdi. Islomiy moliyaning axloqiy tamoyillari, mahsulotlari va shariatga muvofiqlik mexanizmlari moliyaviy inklyuzivlikni oshirish, kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash hamda ijtimoiy adolatni mustahkamlash salohiyatiga ega. Biroq, O'zbekistonda tegishli qonunchilik bazasining yetishmasligi, kadrlar muammosi va infratuzilma cheklovlari rivojlanishga to'siq bo'lmoqda. Kelajakdagi tadqiqotlar ushbu to'siqlarni bartaraf etishga qaratilgan huquqiy va institutsional islohotlarni, islomiy moliyaning ijtimoiy-iqtisodiy ta'sirini empirik baholashni hamda aholining xabardorligini oshirish yo'llarini chuqur o'rganishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[1] Hassan, M. Kabir, Salman Ahmed Shaikh, and M. H. B. M. S. Hassan, editors. *Islom moliyasi va Barqaror rivojlanish: Yangi muammolar va imkoniyatlar*. Singapore: Springer, 2021.

- [2] Hassan, M. Kabir, Salman Ahmed Shaikh, and M. H. B. M. S. Hassan, muharrirlar. Routledge Islom Moliyasi Qollanmasi. London: Routledge, 2022.
- [3] Ayub, Muhammad. Islom Moliyasi: Amaliy Qo'llanma. 3rd ed. London: Routledge, 2020.
- [4] El-Gamal, Mahmoud A. "Islom Moliyasi: Tanqidiy Tahlil." Iqtisodiy Istiqbollar Jurnal, vol. 34, no. 4, 2020, pp. 101-122.
- [5] Al-Farsi, A. A., and S. A. Al-Harrasi. "Islom moliyasining moliyaviy inklyuzivlikni va barqaror rivojlanishni rag'batlantirishdagi roli: OIK mamlakatlari misolida dalillar." Islom va Yaqin Sharq moliyasi va menejmenti xalqaro jurnali, jild. 15, son. 5, 2022, betlar. 881-900.
- [6] Sairally, Salma. "Islom moliyasi va Barqaror rivojlanish maqsadlari: Adabiyotlar sharhi." Islom moliyasi jurnali, vol. 10, no. 1, 2021, pp. 1-18.
- [7] Hanif, Muhammad, and Muhammad Bilal. "Islom moliyasi va moliyaviy barqarorlik: Tizimli adabiyot sharhi." Islom Buxgalteriyasi va Biznes Tadqiqotlari Jurnal, vol. 12, no. 5, 2021, pp. 697-715.
- [8] Hassan, M. Kabir, and Salman Ahmed Shaikh. "Islom moliyasini raqamlashtirish: Imkoniyatlar va Qiyinchiliklar." Islom Moliyasi Jurnal, vol. 11, no. 1, 2022, pp.